

Ermenistan'daki Yeni Siyasi Özneler ve 1 Mart Olayları

Vartan Jaloyan

Günümüz Ermenistan'ında meydana gelen siyasi ve sosyal gelişmeler, "üçüncü dünya ülkeleri"ndekilerle benzerlikler göstermektedir. Lakin, benzerliklerin yanında farklılıklar da vardır. Sovyet sanayileşmesi, Ermenistan'a demografik, endüstriyel, siyasi ve kültürel merkezileştirmeyi getirmiş, ülke nüfusunun yüzde 30'undan fazlası başkentte yığılmıştır. Fakat, Sovyet sonrası sanayisizleşme, merkezileşme yönelimlerini daha da güçlendirmiştir. Sosyal adaletsizliğin derinleşmesiyle birlikte ülke içi bölgesel dengesizlikler de artış göstermiştir.

Yerevan, geç Sovyet döneminde köy-kent ve endüstriyel banliyöden oluşan iki kutuplu bir şehirdi. Şehir merkezi, daha 20'li yıllarda Alexander Tamanyan tarafından hazırlanan şehir planının genel prensiplerine sadık kalmıştı: Temel birimini özel lokal toplulukları barındıran "avlu"nun oluşturduğu, geniş sokakları, fazla yüksek olmayan binaları ve ferah parklarıyla, çalışanlar için bir park-şehir. Sanayi kuruluşlarının da yerleştiği banliyöler ise tersine, standart, albenisiz binalarla yapılandırılmış "taş cangıllar" görünümündeydiler. Bu banliyölerden biri olan "Güney-Batı" mahallesinin toplum tarafından "Bangladeş" olarak anılması boşuna değil.

Bu farkı, siyasi olarak, "milli" ve "Sovyet" farkı şeklinde yorumlamak mümkündür, fakat ekonomi ve ırk temelli basit bir kolonyal fark değildi bu.

Sovyetler Birliği'nde önemli derecede ekonomik eşitsizlik bulunmamakta, sosyal katmanlaşma statüye göre belirlenmekteydi. Bireyin sosyal pozisyonu, çeşitli kategorilere ayrılan "prestijli" metalara sahip olması üzerinden belirleniyordu. Prestijli metaların sembolik kapital değeri vardı; bundan dolayı aydınlar, Sovyetler Birliği'nde yüksek statüye sahipti. Blucin, Amerikan filmleri, teyp, pornografi gibi "Batı" damgası taşıyan metalar da bu sınıftaydı. Geç Sovyet döneminde Ermenistan'da soyut sanat ve pop sanatla temsil edilen "avangard" sanatı da bu sıralamaya ekleyebiliriz. Bu sonucusu, şehrin görünümüyle de paralellikler arz etmekteydi; bunların arasında, "komünist-kapitalist birleşimi" stili epizodik yapılardan "Gençlik Sarayı"nı, "Rosia" sinemasını, "Dvin" Oteli'ni sayabiliriz.

Bu durum, aynı zamanda bir diğer siyasi farkı göstermekteydi: "yerli" ve "yabancı".

Lakin, bu tip yapıların en belirgin olanları kafelerdi. 80'li yılların başlarında, Sovyet Yerevan'ın merkezinde, halka açık parklarda çok sayıda kafe vardı. Bu halka açık yerlerde toplananlar genelde aydınlardı. Yazarlar ve ressamlar, daha sonra "Glasnost" yıllarında siyasi faaliyet sloganlarına dönüşecek olan fikirleri ve formülleri tartışıp şekillendiriyorlardı. Bu formüller daha önce bahsettiğimiz farka dayanıyorlardı: "ulusal" ve "liberal". Birinin merkezinde Dağlık Karabağ'ın kendi kendini idare etme hakkı vardı, diğerinin amacı ise özel mülkiyetin ve serbest pazar ekonomisinin şekillenmesiydi. İkinci formülün tezahürlerinden biri de, Sovyet sonrası Ermenistan'ında yeraltından günışığına çıkan ve Batılı zihniyetin taşıyıcılarından biri olan güncel sanattı. Mesele, sadece sanatçılar tarafından takdim edilen sanatın Batı'da doğmuş ve Batı yardımıyla gelişmekte olması ve hatta yerel deneyimlerin Batılı kavramlar yoluyla ifade edilmesi değildi. Daha önemlisi, sanat alanında bu kendini ifade etme aracını ve biçimini mümkün kılan yeniden yapılanma, iktidar odağı olarak Batı'nın rolü olmadan gerçekleşmezdi.

60'lı yıllarda şekillenen "Sovyet modernizmi" meşruiyetini milli iktidarda aradıysa, onunla sert çatışma içine giren "Ermeni avangardı" da Batılı zihniyetin/iktidarın bir ürünüydü; o resimlerin, yerleştirmelerin ve videoların üretilmesi onuz imkansız olurdu. Diğer taraftan, Ermeni sanatının ve bu arada güncel sanatın gelişmesi için özel mülkiyetin yeniden dağılımı meselesi önem arz etmekteydi. Başlangıçta Levon Ter-Petrosyan'ın liberal rejimi tarafından "avangard sanatçılara" hediye edilen, daha sonra ise Robert Koçaryan'ın "milliyetçi" rejimi tarafından geri alınan "Hay-Art" binası vakasını özellikle hatırlatmakta fayda var.

Ermeni güncel sanatı, "demokrasi," "insan hakları," "pazar" ve "ekonomik liberalizm" vaaz eden ve uluslararası kapitalin dağıtım kanallarından biri haline gelen seçilenler kesimiyle ilişkiliydi ve ilişkili olmaya devam ediyor.

Belirtmek gerekir ki, sınıfsal katmanlaşma ve kapitalist sınıfların şekillenmesi Robert Koçaryan'ın hükümeti döneminde ve sayesinde tamamlanmıştır. Ermenistan'da kapitalizmin şekillenme süreci

üçüncü dünya ülkelerinden birçoğu için tipiktir. "İçeriden" (resmi olmayan) ayrıcalıklar "özel çıkar gruplarını" ve Avrupa modellerinden çok farklı bir sistemi şekillendirmişlerdir.

Jean-Francois Chevries'e göre, "Kapitalist gelişmenin belli bir normu sosyopolitik düzen prensiplerinden ayrıldığında Avrupai modelin hükmü zayıflamaya başlar. Marx kapitalizm ve ulus-devlet konusunda bilgi sahibiydi, fakat 'işadamları devleti' (*Etat entrepeneur*) kavramına aşına değildi. Biz bugün, toplumun rızasıyla kabul gören ve yaşatılan ve sıklıkla antidemokratik ve demokrasi öncesi denetim sistemlerine başvuran bu yeni devlet tipini tanıyoruz."¹ Uluslararası finans kurumlarının talebiyle hükümetin bugüne kadar sıkı bir şekilde "Washington konsensüsü" prensiplerini takip etmesi, Ermenistan'da "işadamları devletinin" şekillenmesine özellikle katkı sağlamıştır.

Bu şartlarda ekonomi büyüyebilir, hayat standartları da yavaş bir tempoyla yükselebilir, fakat bu gelişmeler sonuçta devrimci eğilimlerin çoğalmasına yol açacaktır.

Yerevan'ın tarihi merkezinin yıkılmasının, sakinlerinin cebren sürülmesinin ve yerine Kuzey Caddesi'nin inşa edilmesinin, Yerevan'ın kapitalist yeniden yapılanmasının sembolik olarak tamamlanması anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Mark Davis'in yazdığı gibi, "Kutuplaşmış arazi kullanım modeli ve nüfus yoğunluğu, eski çarlık kontrolünü ve ırkçı yönetim mantığını hatırlatmaktadır. Üçüncü dünyanın her yerinde, post-kolonyel elitler kolonyel şehrin fiziksel özelliklerinin mirasını devralarak büyük bir şevkle yeniden üretmektedirler. Milli kurtuluş ve sosyal eşitlik söylemlerine rağmen, kendi sınıfsal ve mekansal ayrıcalıklarını savunmak adına ırkçı kolonyel bölgeleşmeyi agresif bir şekilde uyarlamaktadırlar."²

2001 yılında çıkartılan ve belediyeye ait arsaların açık arttırmayla satışını mümkün kılan izin, kronolojik açıdan önemlidir. O tarihe kadar arsaları sadece kiralama imkânı vardı. Bir diğer önemli motivasyon ise şehri yabancı turistler için çekici kılma arzusuuydu. Bu da bir lüks alanının yaratılması anlamına geliyordu.

Kuzey Caddesi'nin inşasını Yerevan'ın kapitalist yeniden yapılanmasının belgesi olarak kabul etmek mümkündür. Çok sayıda kara ulaşımı tünellerinin yapımı ve bilhassa şehrin merkezinden geçen *Getar Nehri*'nin yatağının asfaltlanarak nehrin bir yeraltı kanalına dönüştürülmesi dikkat çekicidir. Buradaki sembolik anlam açıktır. Nehrin dizginleştirilmesini, rejimin şiddet eylemlerinden biri olarak görmek gerekir. Baron Haussmann'ın radikal yönetimindeki 1860'ların Paris'inde olduğu gibi, 2000'lerde Yerevan'ın yeniden yapılandırılması da özel kazancın maksimuma çıkarılmasına ve sosyal denetimin sıkılaştırılmasına yol açar. Lakin, Hausmann'laşmış Paris'ten farklı olarak, Yerevan'ın Koçaryan'laşması, o zamana kadar banliyölerde villalar inşa eden yüksek sınıfın siyasi yönetim kurumlarına konum olarak yakınlaşabilmesi için merkezde gerçekleşmektedir.

Sonuçta, Ermenistan burjuvazisi, üçüncü dünya ülkelerinin hemen hepsinde olduğu gibi, Jeremy Seabrock'un deyişiyle, "kendi ülkesinin vatandaşı olmaktan çıkıp, paranın satıhsız topografisine ait olan göçmenlere, zenginliğin vatanseverlerine, tarifi zor ve altın yıldızlı bir hiçbir yerin milliyetçilerine dönüşmektedir."³

Kuzey Caddesi'ni bir *creatio ex nihilo*, yani yoktan bir şey yaratma olarak görmek lazımdır. Caddenin suniliği yeşil alanların eksikliğiyle daha da vurgulanmaktadır. Sadece saksılar içinde çalılar göze çarpar. Görünüşe göre, burası Ermenistan'ın diktatörü Robert Koçaryan'ın büyüklüğünün ispatı olacak, onun yoktan bir şey yaratabilme konusundaki yeteneğinin şahadetine dönüşecektir.

¹ Глобализация / Цивилизация. Беседуют Этьен Балибар, Жан-Франсуа Шеврье, Катрин Давид и Надя Тази// Политика, философия, искусство. № 1, 2003 [Jean-Francois Chevries, Katherine David, Nadya Tazi "Küreselleşme/Medeniyet I: Etienne Balibar ile Söyleşi", *Politika, Felsefe, Sanat*, no.1 (2003).]

² Mike Davis. 08 Temmuz 2006. "Haussmann in the Tropics."

<http://worldinformation.org/wio/readme/992003309/1154965269//> adresinden ulaşılabilir [30 Ağustos 2009].

³ Jeremy Seabrock, *The Cities of the South: Scenes from a Developing World* (Londra: Verso, 1996), s. 211.

Robert Koçaryan tarafından ortaya konulan görüşe göre, Kuzey Caddesi, daha fazla turist çekebilmek için Yerevan'ı "güzelleştirecek", aynı zamanda küreselleşmenin sembolü olacaktır.

Yerevan'ın kapitalist yeniden yapılanması, şimdilik sadece büyük iş adamı "oligarklardan" ve ellerinde büyük ekonomik güç toplayan ayrıcalıklı devlet adamlarından oluşan siyasi yönetici kesimin yeniden yapılanması anlamına da gelmekteydi.

Kültürel alan da yeniden yapılandı. Ermenistan, daha on yıl önce şov endüstrisini büyük oranda eski imparatorluk merkezi Rusya'dan ve Ermeni diasporasından ithal eden bir ülke konumundayken, şimdi, bu açığı sadece yerli üretimle doldurmakla kalmayıp üretimini "ihraç" da etmektedir. Şov endüstrisi, siyasi olarak yönetime tabi olmuş ve görünüşe göre, totaliter "sosyalist realizm" in kapitalist benzeri olarak, rejimin resmi sanatı ve ideolojik platformu haline gelmiştir.

Şov endüstrisinin bir resmi propaganda aracı haline gelmesi, yönetimin kentsel alanı toplu etkinlikler, festivaller, açık hava konserleri ve performanslar için kullanma imkânlarını genişletmiştir.

Üzerlerinde yerel şov endüstrisinin "yıldızlarının" resimleri bulunan bez afişler ve reklâm panoları sokakları doldurmuş ve kent hayatının tezahürlerini denetler hale gelmiştir. Kültürün kapitalist yeniden yapılanması "gösteri toplumunun" şekillenmesine yol açmıştır. Fakat bu toplum, "gösteri metalarının" içeriği açısından, Batı toplumu ile fark arz etmektedir. Ermenistan'daki yönetim, şov endüstrisi sayesinde, Batı ülkelerinde olduğu gibi "hürriyet" veya "demokrasi" değil; "refah," "devlet," "millet," "soykırım" ve benzeri metalar takdim etmektedir.

Bu yeniden yapılandırmalar, 2007 yılındaki parlamento seçimlerinde ezici bir yenilgi alan "eski" muhalefetin konumunu hissedilir derecede zayıflatmıştır. Sanırım, bunun asıl sebebi, yönetimin ve muhalefetin aynı gösteri metalarını kullanarak, otoriterliği ebedileştirip tamamlayıcı bir unsura dönüştürmesinde yatmaktadır.

Temelde gençlerden oluşan *Impeachment Block* adlı grup, "eski" muhalefeti eleştirerek ortaya çıktı. Faaliyetleri karnaval içerikliydi ve aktivist sanattan esinlenmişlerdi. "Robotlaşmaya hayır, serjantlaşmaya hayır (Fransızca teğmen anlamına gelen "sergent" sözcüğüne gönderme), dodlaşmaya hayır ("dod" sözcüğü Ermenice "aptal" anlamına gelir)" siyasi söylemi, başkan Robert Koçaryan'ın, başbakan ve şimdiki başkan Serj Sargsyan'ın ve Refah Ermenistan'ı partisinin lideri, sabıkalı geçmişi olan "dod" takma adlı oligark Gagik Dzarukyan'ın isimleriyle yapılan bir kelime oyunuydu. Seçim kampanyalarında ise bu üç politikacının portre fotoğraflarını kullanmış ve yüzlerinin üstüne birer "Dur" işareti yerleştirmişlerdi.

Impeachment Block, Ermenistan'da ilk defa olmak üzere herkesin siyasi süreçten zevk almasını öngören yeni bir prensip getirdi. "Eski" muhalefetin elitist örgütlenme prensibine karşı, bu yeni siyasi hareketin sloganı "1+1+1+..." idi. Tanınmış Ermeni araştırmacı Hrant Ter-Abrahamyan, bu yeni olguyu şöyle tanımladı: "Hakiki politika sokaklara ve meydanlara dönüyor. Otoriter muhalefetin krallığında nihayet hakiki bir söz duyuldu."⁴ Bu alıntıda bilhassa mekânsal tanımlamalara dikkat etmek gerekir. Saskia Sassen'in yazdığı gibi:

Ulusun mekânına kıyasla kentsel mekân politika için çok daha somut bir alan sağlar. Milli siyaset içinde görünmez olan gayri resmi siyasi aktörler, burada siyasi sahneye daha yakındırlar ve belki daha da önemlisi, kendilerini birer siyasi aktör olarak kurgulamaları daha olasıdır. Gelişmiş kentsel ekonominin diğer evleri ve iş yerlerini yerinden ederek gittikçe genişleyen lüks alanları yaratması, siyaseti besleyen bir olgu haline gelmiştir. Şehir mekânı artık eski yerel yönetici elitlerin oluşturmaya çalıştıkları sivil alan değil, siyasi bir alandır. Şehir siyaseti çoğu zaman somuttur, kitlesel medya teknolojilerine bağlı olmaktan çok, insanlar tarafından yapılır. Sokak siyaseti, seçim sistemleri gibi resmi siyasi

⁴ Haykakan Jamanak (Ermenistan Zamanı), no. 92.

sistemlere dayanmayan yeni siyasi öznellik biçimlerinin oluşmasını mümkün kılar.⁵

Aynı zamanda, 2007 yılında, *Sksele* (Başladı) adını taşıyan yeni bir siyasi inisiyatif faaliyetlerine başladı. Kamusal alanlarda, bazı karnavalvari eylemler düzenlediler. Bu hareket, yeni bir siyasi özne örneğidir. Hareketin üyelerinden Arsen Haratyan şöyle demiştir: “Bu hareket formalleşmeye başladığında kendi imkânlarını kısıtlamış olacak ve etrafımızda çok sayıda bulunan suni STK'lardan birine dönüşecektir. Biz örgütlenmiş kaos durumuna, yani inandığımız kavramlar hakkında konuşmaya önem veriyoruz.”⁶

Hima – Futbol – 03.07.2008

2007 sonbaharında, ülkenin ilk başkanı Levon Ter-Petrosyan, 19 Şubat 2008 başkanlık seçimlerine katılmak için siyasi faaliyetine geri döndü. Tam da, bunun gibi yeni siyasi özneleri dayanak yapma niyetindeydi. Bu durum, bilhassa şehrin merkezi yerlerinde çeşitli eylemler gerçekleştiren genç inisiyatiflerin faaliyetlerine güç verdi. Burada özellikle *Hima* (Şimdi)⁷ ve *Hatuk Gund* (Özel Tabur)⁸ adlı gençlik inisiyatiflerinden, *Ver Katz* (Kalk Ayağa)⁹ siyasi hareketinden, *Mi Khump Usanoghner* (Bir Grup Öğrenci) gençlik hareketinden, *Yeritasard Pahpanoghakanner* (Genç Tutucular) STK'sından ve *Art Laboratoria* (Sanat Laboratuvarı) kültürel organizasyonundan bahsetmekte yarar var.

Hima – Futbol – 03.07.2008

Bu muhalif hareketin bir diğer önemli özelliği ise, yönetim tarafından denetlenen ve sansürlenilen kitlesel medyaya karşı reddedici tutumu ve buna alternatif olarak yeni dijital teknolojileri

⁵ Saskia Sassen. 20 Temmuz 2006. “Fragmented Urban Topographies and Their Underlying Interconnections.” <http://world-information.org/wio/readme/992003309/1154964804//> adresinden erişilebilir [30 Ağustos 2009].

⁶ “Sksele İnisiyatifi Milletvekillerine Süpriz Yapacak”. *Aravot*, 23 Nisan 2008. www.aravot.am adresinden erişilebilir.

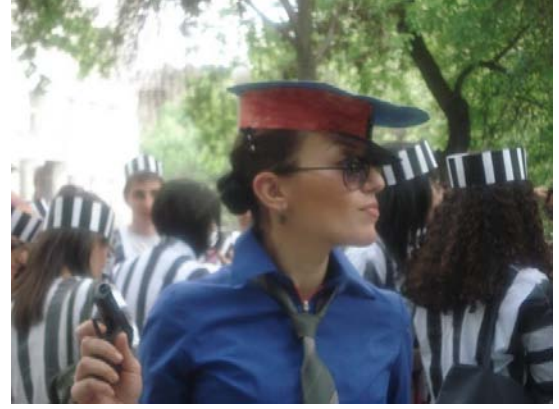
⁷ <http://qbhima.blogspot.com/>

⁸ <http://hatukgund.do.am/>

⁹ <http://verkats.com//>

kullanmasıydı. Bu yüzden de bu hareket, "DVD devrimi"¹⁰ olarak adlandırıldı. Bu aylarda, önemli bir kısmını video sanatının oluşturduğu toplam bir milyona yakın DVD üretildi ve dağıtıldı.

İnternetin sunduğu imkânlar ise yeni bir örgütlenme altyapısı sağlamaktaydı. Mesela, *Ver Kats* siyasi akımı gibi, belirtilen grupların çoğu, başlangıçta sanal ortamda oluşmuşlardı. Tüm bunlar, bazı eleştirmenlere Ermenistan'da postmodernizmin sona erdiğinden bahsetme imkânı verdi.

Hima – Siyasi Mahkumların Şehirde Yürüyüşü – 29.04.2008

Hareketin ilk aşaması, yönetimin barışçıl göstericilere karşı silah kullanarak, en az 10 kişiyi öldürmesi sonucu yaşanan 1 Mart'taki kanlı faciayla son buldu. Ülkede gösteriler, toplantılar, ifade özgürlüğü ve diğer hak ve özgürlükler sınırlandı. Yüzlerce aktivist kendini hapiste buldu. Yönetim, olağanüstü hâlin resmen sona ermesinden sonra da toplantı, gösteri ve yürüyüşlere izin vermemektedir. Lakin, aktivist gruplar, polislin kendilerine karşı kanunsuz gücün tüm şekillerini kullanması karşısında faaliyetlerini daha da sıklaştırdılar. Aktivist gruplar, yönetimin desteğine sahip *MİAK*, *Hayastani Yeritasardakan Kusaktzutyun* (Ermenistan Gençlik Partisi), *Mek Azg* (Tek Millet), *Hameraşkhutyun* (Uyum), *Miasin* (Birlikte), *Baze* (Atmaca) ve benzeri faşist grupların faaliyetlerinden de zarar görmektedirler.

Hatuk Gund – Savcının Ofisinin Önünde Balonlar - 2008

Hima - "Gazete okuma" - 1 Mart Olayları'nın ardından kamusal alanda bütün eylemler yasaklandıktan sonra yapılan ilk eylemlerden biri.

¹⁰ "DVD devrimi" ifadesi ilk olarak muhalefet lideri Levon Ter-Petrosyan tarafından 2008 başkanlık seçimleri sırasında kullanıldı (Yerevan'da yapılan gösterilerde protestocuların aralarında bu konuda konuşmalarını duyduğunu söylemişti). Aktivist gruplar, gösteriler, toplantılar, eylemler, liderlerinin yaptıkları konuşmalar hakkında bilgiler ve 1 Mart'ta polis ve özel kuvvetlerle yaşanan çatışmanın video görüntülerini içeren DVD'ler ürettiler ve dağıttılar. Mecra olarak DVD'nin kullanılması malzemenin geniş bir kesime dağıtılmasını mümkün kıldı. Uygulanan sıkı sansürden dolayı bu görüntülerin televizyonda yayınlanması mümkün olamazdı. Eğer internette yayınlansalardı da daha az sayıda insan tarafından görülebilirlerdi çünkü internete erişim yaygın değildi. [Buraya](#) tıklayarak aynı sıralarda altı sanatçı (Tigran Khaçatryan, Yuri Manvelyan, Arman Grigoryan, Karen Alekyan, Karen Barseghyan, Arman Martirosyan) tarafından Ermenistan'daki devrimci süreç hakkında yazılan ve alternatif bir sanatsal "devrimci program" öneren DVD Devrimi manifestosuna ulaşabilirsiniz.

Aktivist eylemlerin ana mekânı Kuzey Caddesi olmuştur. Olağanüstü hâl döneminde burada farklı muhalefet grupları, "Siyasi Gezintiler" adını verdikleri spontane eylemler düzenlediler ve caddede yürüyerek yaya trafiğini politik bir eyleme dönüştürdüler. Tabii, sadece polisin tepkisini çekmekle kalmayıp, farklı kuruluşların güvenlik mensuplarının da şikâyetine mazhar oldular.

Yerevan'ın kapitalist yeniden yapılanması, şehir alanının parçalanması anlamına gelmektedir. Yeni siyasi öznelerin mücadelesi, birincil olarak, kamusal alanlar için verilen bir mücadeledir.

Ermeniceden çeviren: Diran Lokmagozyan